

A TOROCZKÓI ISKOLA ÉS TANÍTÓI.

I. ISKOLA.

Toroczkón egyházunk fennállása óta, mindig virágzó fiú- és leányiskola volt 1--1 férfi tanítóval, a leányok tanítója levén egyzersmint organista is. A fiú- úgynevezett aliskola (particula) rangban a közép- és falusi triviális iskolák közt állott, tehát magasabb rendű intézet volt, mint egy falusi iskola, s mint ilyen a Consistorium közetlenebb gondozása és felügyelet alatt állott. Ezt mutatja az a tény, hogy ezen iskolára nézve a főconsist. külön szabályokat hozott, utoljára 1781-ben, melyeket időről-időre a szükséghez képest módosított. Tantervét is a Consist. állította meg, mely mindig meg- egyezett középiskoláink alsóbb osztályéival. Közvizsgálat ott is kétszer tartatott évenként, jan. és jun. végén, melyekre a Consist. 1848 előtt többször küldött a maga kebeléből is vizsgáló biztosokat. Püspökünk pedig az ekklezsiában tartott vizsgálatkor a tanítás és tanulás eredményét is vizsgálatuk tárgyává tették.

A gymn. tanterv behozatala előtt a tanulók a Syntaxis bevégezése után poezisre Kolozsvárra v. Tordára mentek, azok, a kik tovább akartak tanulni, mely utóbbi helyen diákokká és keresett magántanítókká is lettek. 1850 után a gymn. tanrendszer itt is életbe lépven a 4. elemi oszt. fölé még 2 gymn. oszt. állíttatott. A tan- nyelv 1848-ig latin azután magyar volt. *1850-ig osztályok voltak:* Kezdők; Sillabizálók; Olvasók; Declinisták; Comparisták; Coniugis- ták; Etimológisták és Syntaxisták. *Tantárnyak* (1821-ben):

A *Syntaxis* (II. gymn.) oszt.-ban: Syntaxis a Molnár-féle gram- matika szerint; Expositio Cornelius Nepos-ból; Constructio; Német olvasás és ejtegetés; Matematikai földrajz s Európa és Ázsia; Nagy káté; Számtan; Erkölcsei szabályok (Praecepta Morum); Stylus; Írás; Ének.

Az *Etimológia* (I. gymn.) oszt.-ban: Etimológia és az előbbi oszt. tárgyai, valamint Erdély földrajza.

A *Conjug. és Declin.* oszt.-ban: A Plenior grammatikából Co- niugatiók; Declinatiók; Expositio Langius Colloquiumából; Confessio; Szent történetek; Számtan; stb.

Fontossá tette ez iskolát az *alunnia*. Az ekklezsia buzgó tag- jai ugyanis eleitől fogva 12 sőt néha 16 idegen — rendszeren szé- kely — fiút láttak el élelemmel oly módon, hogy ezek 3 csoportba osztva, minden estéli templomozás után megkántáltak 6—7 házat,

hol ha kivánták egy-egy házi ének első versét elénekelve, kaptak kenyeret, szalonnát, stb.; a mészárszékéből minden szombaton kaptak 1 font húst, melyet a jobb házaknál rendre még pár fonttal megpótolva vasárnap délre megkészítették.¹⁾ A sátoros ünnepeken az egész várost megkántálták, a mikor pénzt adtak. Sztmihály napján a templom ajtóiban gyűjtöttek (astatio). A kántálás 1876. sept. 1-én megszűnt, miután a Koncz János alapítványából évenként 150 frt folyóvá tétetett, s e mellé az ekklezsia tagjai pénz és gabona adományából oly alap gyűlt, melyből az élelmezés nagyrészből eszközölhető.

A sátoros ünnepeken az aranyosszéki ekklezsziákba is megy 1—1 tanuló s a házankénti kántálással így évenként 150—200 frt gyűlt be, melynek $\frac{1}{3}$ -da a rectoré azért, mert az alumnus tanulók tandíját nem fizetnek. Ezekén kívül a Lancaster-tan módszer levén behozva, mindenik alumnus tanuló keze alá több apró vásosi gyermek adatott, a kiknek tanításáért a szülők hétköznapokon élelmet adtak vagy pénzt fizettek.

Az ekklezsia tagjaitól nyert segedelemért kötelességek volt a harangozást, templom seprést s az iskola körüli mindennemű szolgáltatásokat teljesíteni, az isteni tiszteletnél és temetéseknel a rector-nak segídezni; nyárban a helyi napszámdíjért munkára járni stb.

Számosan voltak és vannak ma is egyházunkban, a kik vagy magok, vagy elődeik itt vetették meg jövendő szerencsájök alapját s lettek egyházunknak munkás tagjai. Így a többek közt itt kezdette tanulását mostani érdemes püspökünk és jogügyészünk apja is. Vallásközönségünk legnagyobb jóltévői fényes sorában is — egy pár kivétellel — főleg olyanokra találunk, a kik vagy magok, vagy apjok a toroczki alumnián szívták bé a jóltevés és áldozatkészség szellemét. Így pl. Toroczkon tanult a halhatatlan *Koncz János*; *Uzoni Szóts Sándor*, a ki 11.904 Rfrtot testált a kolozsvári Collegiumnak s részben a toroczki iskolának; kőrispataki *Deák Ferencz*, volt kolozsi senátor, a ki mind a Statusnak, mind több ekklezsziának szép összegeket és fekvőket hagyott; s.-sztkirályi *Bagoly Sándor*, a ki 1876-ban összes vagyonát hagyta a vallásközönségnek, melynek bejött ára 4000 frt, *Lokodi Sándor Mózes*, kőrösbányai ügyvéd, kinek hagyatékából 4500 frtot kapott kolozsvári Collegiumunk; n.-ajtai *Incze Mihály*, a ki évek óta 20 frttal járult az itteni ifjúsági könyvtár gyarapításához s különböző jótékony czélokra 5000 frt alapítványt tett; és végül az oly sok ezeret adakozott *Kelemen Beniamin*, hasonnevű édes atyja, a ki saját életíratában több helyen kiemeli, hogy, mint árva fiú emberré létét egyenesen a toroczki iskolának köszöni.

¹⁾ A tanulók étkezése alatt Sebess Pál rector sétálva így biztatta a szegény tanulókat :

Comedite ex allatis
Quae sunt apposita gratis
Sed si non fuerit satis
Mementote paupertatis.

Érdekesnek tartom megemlíteni azt is, hogy Toroczkó a székelly földre nézve valóságos kitelepítő hely gyanánt is szolgált, mert némely tanulók legény kort érven, még a mi időnkben is egy-egy helybeli leányra rászállottak s lettek máig is virágzó derék családok alapítói. Így kerültek Toroczkóra a jelenleg Kolozsvárt lakó Pákei, Bartók és Sala, valamint a Toroczkón maradt Konez, Lázár, Benke, Székely, Balog és még számos családok.

Ily fontos hely lévén Toroczkó, természetes, hogy egyházunk előjárósága kiváló gondot fordított arra is, hogy Kolozsvárról mindig a legkitünőbb és legalkalmasabb végzett diákok tétessenek oda tanítóknak, kikre nézve még a múlt százban is szabály volt, hogy 3 évig meg nem nősülhettek s ekkor rendesen vagy papi, vagy világi pályára léptek, vagy külföldi akadémiákra mentek. Ez utóbbiak közé tartozott Csanádi Pál, Kovácsi Tamás, Márkos György és Szabó Sámuel is, kik innen választattak akadémiára s lettek Kolozsvárt papok és tanárok. Végre itt volt tanító Gyergyai Pál és még egy rakás, papi vagy világi pályára ment s fontos szerepet vitt jeles férfiú.

A jeles tanítók jelessé tették az iskolát is. E tekintetben a jelen százév tanítói között különösen említést érdemel *Sebes Pál*, a ki 1812-től 1844-ig terjedő rectorása alatt oly országot nevet szerzett ez iskolának, hogy más vallásúak is gyakran felkeresték s a legnagyobb magasztalással halmozták el, a mint erről a „Nemzeti Társalkodó“ nem egy száma bizonyoságot teszen.

Érdekesnek tartom megemlíteni, hogy a szomszéd Toroczkó Sztgyörgyön is hasonló jeles iskola állott fenn — 6—12 alumnus székelly tanulóval — 1848-ig. A szabadságharcz alatt az oláhok e virágzó községet felgyújtották, kirabolták, lakóit legyilkolták s többé nem tudott felvirágozni.

Itt kezdette meg fényes pályafutását Brassai Sámuel jelesünk is, a kiről 1812. febr. 21-én tartott Examenről való értesítésben ez áll: „Samuel Brassai, Unius anni Syntaxista absque titubatione respondit ex universa Syntaxi, medullam Regularum et observatio-num intelligens prompte, in translatione Styli duos Commisit errone-s syntacticos, Germanice et graece scribit et legit. Promotus est ad Poesim“.

1813. márt. 30-án tartott Examenkor:

Samuel Brassai, orator solus, qui e Rhetorica, Tropis et Schematibus usque finem prompte et intelligibiliter respondit.

Brassai 1813. nov. 2-án a kolozsvári unitárius Collegiumban 2-od éves orator lett; s 1814. jun. 30-án — tehát 14 éves korában a filosofiára promoveáltatott — diák lett.

Ezen vázolt állapotban találta ez iskolát az 1868-ik évi közoktatási törvény. Filep Albert tanfelügyelő 1870. tavaszán Toroczkón is megfordulván, az ekklézsia kinyilatkoztatta, hogy iskoláját az eddigi 2 tanítóval továbbra is megtartja felekezetinek, de a kormány fizessen egy 3-ik tanítót. Erről helybeli pap és köri esperes Koronka Antal úr az EKT. t értesítvén, ez által oda utasítottatott, hogy tartsa magát a községi iskolák állítás kérdésében azon elvekhez, melyeket az EKT. 1870—1874. sz. a. köröztetett.

Ettől kezdve 1875-ig az iskola községivé alakítása iránt sem történt. Ez évben Koronka úr *jul. 14-ről felterjeszt egy jegyzőkönyvi másolatot, mely a toroczói iskola községivé alakítása ügyében vétetett fel azon évi jun. 29-én* Filep Albert főtanfelügyelő, a város és ekklezsia képviselői, Koronka A. esperes és Szigethy Sándor torda-aranyoskőri egyik felügyelő-gondnok jelenlétében. Ennek 2-ik pontja a) betűje alatt az ekklezsia képviselői az iskolai két telkét, házakat és tanítói lakásokat átengedik a községi iskola céljaira oly módon, hogy ha bármikor is az ekklezsia újabban felekezeti iskolát akarna állítani, az átbocsátott fekvőségeket visszavehesse, kötelezvéen magát, hogy azon esetre a kormány által tett építkezéseket meg- és visszafizeti. Ugyancsak a 2-ik pont b) betűje a. kötelezi magát az ekklezsia arra is, hogy a jeleni két tanító állomást ezután is — az eddigi fizetéssel és kötelezettségekkel — fenntartja, ezek választási jogát, a püspök megerősítése mellett, magának jövőre is kiköti, köteles lévén mindkét állomást képesített tanítókkal tölteni bé, megkívánván tőlök a szokott egyházi szolgálatokat és fenntartva mindenekben az egyházi főtanács jóváhagyását.

A község az államtól kapandó évi segélyből fizet az egyik tanítónak 140 frt-, a másíknak 100 frtot és lakást. Megígérte az 5% iskola adót és évenként 6 öl tűzi fát, az építkezéshez szükséges fővény és kő ingyen kiállítását. Végül, mivel az ekklezsia által átengedett iskola telek igen szűk, a közönség késznék nyilatkozott a szükséges helyet az iskola mellett a közhelyből átengedni s belé egyezett abba is, hogy a nyereadó államsegély telekjegyzőkönyvileg az állam részére biztosíttassék.

Mindezek alapján kérte a közönség a vallás és közoktatási miniszter úrtól az államsegély kiutalását.

Az EKT. 1875. jul. 18-án tartott ülésében 101. sz. a. ezen felterjesztésre azt a végzést hozta, hogy az illető pontokban megnyugszik, és azoknak az ekklezsia részéről leendő elfogadására és teljesítésére az ekklezsiát azon kikötéssel hatalmazza fel, hogy a helyi igényeknek megfelelőleg az 1868-ik évi XXXVIII. törv.-czikkben meghatározott VI. oszt. elemi népiskola fölébe, meg egy 3. osztályos felső népiskola is állíttassék; a leányiskolában okleveles tanítónő tanítson és az egész intézetben tannyelv csak magyar legyen.

Ezen egyezés alapján a Cultusminister úrral a tárgyalás megindulván, Filep Albert tanfelügyelő 1876. jul. 29-én tartott isk. széki ülésben előterjeszti, hogy miután a létesítendő községi iskola ügyében felmerült akadályok a közoktatási ministerium által meglettek oldva, szükségessé vált az előintézkedéseket megtenni addig is, míg az új iskolaház megépítenék. Jelesen szükséges, hogy a tanítónői állomás betöltessék és egy alkalmas tanhelyiség béreltessék. Meghatározatott tehát, hogy a tanítónői állomásra 300 frt évi fizetés, 50 frt helyi pótlék és szabad lakás mellett sept. 15-ig pályázat hirdettessék. Ez meg is történt, tanítónővé Pál Róza kineveztetvén. És így a felekezeti iskola 1876. sept. 1-én községivé lett; a fiúiskola 2-ik tanítója lett a leánygyermeked eddigi tanítója, a ki

egyszersmind organista is volt. E két tanítót az egyezés szerint az ekklezsia választja és a püspök nevezi ki, a nőtanítót pedig a minister. Ekkor szűnt meg a két gymn. osztály is, noha még pár évig a rector magánlag a latínt tanította és lett 6. osztály. elemi népiskola.

E tényeket az E. K. Tanács 1877. jan. 14-én 8 t. ü. sz. a. tudomásul vette s a 2 gymn. oszt. megszüntéről a ministert értesíteni határozta.

A régi fiúiskola csak 2 teremből állván, a követelményeknek nem felelt meg. A község az államtól nyert 5000 frt segélyvel 1881-ben egy díszes iskolaházat épített, melyben van az alumnus tanulók számára egy lakó szoba és 3 tágas tanterem. Ezt használatba vették 1881. nov. 21-én.

A mi a tanítói fizetésekkel illeti, ez a régebbi ¹⁾ és legújabb határozatokban így rendeztetett:

1. Igarigató-tanító fizetése:

a) Lakás és az ekklezsia pénztárából	200 frt.
b) A Bosla Ferencz alapból, a városi unitárius tanulók teljesen tandíjmentesek lévén, ennek váltságául	50 "
c) Egy föld béréből	6 "
d) Óra gondozásért a várostól	4 "
e) Tandíj minden idegen és helybeli más vallású tanulótlól fejenként 4 frt, átlag	80 "
f) Az alumnus tanulók tandíjt nem fizetnek, hanem az ünnepi kántálás $\frac{1}{3}$ -da a rectoré, átlag	50 "
g) Stólából, átlag	25 "
h) A Kelemen Benjámin-alap évi jövedelme	10 "
i) A községtől, az államsegélyből	100 frt.
j) Tűzifa évenként 120 ló terű	525 frt.
k) A mézszárszékekben levágott minden nagy marhától 1—1 font hús, játszani menéskor minden városi gyermektől 1 tojás.	

2. A 2-ik tanító fizetése:

a) Lakás és fa átalány mellett az ekklezsia pénztárából	160 frt.
b) Innepi legatio czímen	10 "
c) A községtől, az államsegélyből	140 "
Összesen	310 frt.

3. A tanítónő fizetése:

a) Lakás és fa átalány mellett az államsegélyből	300 frt.
b) Helyi pótlék	50 "
Összesen	350 frt.

¹⁾ Lásd E. K. Tanács 68—1865; 168—1868; 132—1877. jkv. sz. a.

II. TANÍTÓK.

A 16-ik százdból csak egy tanítóról van biztos tudomásunk, a kit tehát ez idő szerint elsőnek kell tennünk, és pedig:

1. *Csanádi Pál* 1595—1597. nov. Valószínűleg a kolozsvári Collegiumból mint iskola főnök rendeltetett Toroczkóra tanítónak. Ezt azon körülményből következtetem, hogy ezután is gyakran lettek az isk. főnökökből itteni tanítók.

Csanádi Pál 1597. nov.-ben visszament a kolozsvári Collegiumba, honnan a következő évben tordai rectorrá neveztetett. Később külső akadémiákra küldetett, honnan 1608. ápr. 11-én hazakeresztvén, a kolozsvári Collegium rectorává s majd püspökké választatott.

2. Kik voltak Csanádi után itteni tanítók 1632-ig, teljesen homály fedí. Csupán 1615-ről jegyezte fel a toroczkói iskola anyakönyvébe a múlt százban valaki Johannes Albisius-t, minő alapon nem tudom.

3. *Szentmihályfalvi István* 1632. ápr. 21. — 1634. ápr. 22-ig. Toroczkóra vitetett „pro Ludimagistro“ 1632. ápr. 21-én (fasc. rer. schol. I. 38. l.)

1638. aug. Sztbenedeki papnak íratik. (Tört. Tár. 1884. 549. l.)

4. *Szentvári (Orbán) Tamás* 1634. ápr. 22. — 1639. ápr. 30. Ez 1634. ápr. 22-én vitetett Toroczkóra rectornak (Fasc. rerum scholasticarum. I. 130. l.); de már 1639. ápr. 30-án vissza ment Kolozsvárra a Collegiumba, (ugyanott 167. l.) s máj. 28-án a rector Collaboratornak tette (u. o. 168. l.). 1639. aug. 16-án pedig seniornak választatott (u. o. 170. és 171. l.)

Elmenetele így van bejegyezve 1634. ápr. 22. „in oppidum Toroczkó in offic. Rector. profisc. Megjegyzendő, hogy 1633. junius 18-án lett volt diák. (Fasc. I. 106. l.)

1641. jun. 18-án az Ádámosi Zsinaton pappá szenteltetett. (Prot. Gen. Cons. I. 24. l.)

5. *Zsombori Mihály* 1639—1641. A toroczkói iskola anyakönyve táblájára írta be valaki a múlt százban. Más adatot nem kaptam.

6. *Samariai Dániel* 1642. máj. 2. — 1643. máj. 2. Ennek neve valószínűleg Szemeriai, csak akkor latinosan írták. 1642. máj. 2-án ment rectornak Toroczkóra (fasc. r. scholast. I. 225. l.), de már egy év múlva ú. m. 1643. máj. 2-án visszament Kolozsvárra a Collegiumba (u. o. 228. l.)

1652. jun. 12-én pappá szentelték; 1693-ban Újfalvi pap volt (L. püspöki visitat. jkv. 1692—1720. 51. l.)

7. *Kilyéni György* 1643. máj. 2. — 1645. máj. 2. Ez 1643. máj. 2-án ment rectornak az előbbi helyére (U. o. 288. l.)

Egy Kilyéni Györgyöt 1663-ban az Ádámosi Zsinaton pappá szenteltek.

8. *Andrásfalvi István* 1645. ápr. 26. — Ez kiment a Collegiumból 1645. ápr. 26-án (fasc. I. 256. l.)

9. *Ajtai Miklós* 1653. ápr. 16. — 1657. ápr. A Collegiumból 1653. ápr. 16-án vitetett Toroczkóra (fasc. r. sch. II. 73. l.)

1661. ápr. 7-én mint Várfalvi papot felszentelték.

10. *Bitai János* 1657. máj. 17. — 1665. ápr. Ez 1654. máj. 9-én désfalvi mesternek ment, de visszatért a Collegiumba.

1671. sztmihályfalvi pap volt (Prot. Gen. Cons. I. 82. l.).

12. *Karácsonfalvi János* 1665. máj. 19. — 1669. máj. 1. A Collegiumból 1665. máj. 19-én vitték ki (U. o. 209. l.).

1669. jun. 1-én Városfalvi pappá szenteltetett.

13. *Felvinczi György* 1669. máj. 1-től — 1671. máj. 1-ig. Neve Vinczi változatban is gyakrabban fordul elő. A kolozsvári Collegiumban 1664. aug. 23-án vétetett fel a togás diákok közé. Eddig Tordán tanult.

A toroczkói tanítói állomást 1669. máj. 1-től — 1671. máj. 1-ig foglalta el (f. r. sch. II. 253. l.).

Ekkor vissza ment a Collegiumba, hol a következő évi máj. 27-én iskolai főnöknek (senior.) és a Syntaxis tanítójának tétetett. Ezen fontos hivatalában 1673. ápril. 11-én oly kihágást követett el, melyért a Collegiumból végképpen távoznia kellett.

Ezután azt gyanítom színész lett. Székely Sándor szerint „énekeiről híres volt“. Többek közt ő írta a „Ritkán kellő. Hüvös szellő. Fű tégedet Kolozsvár.“ kezdetű éneket; a „Protonotaria-, a Procuratoria dicsérete“ cz. énekeket stb.

Nevezetes az is, hogy ő kapta az első magyar színigazgatói szabadalom levelet I. Leopoldtól 1693. oct. 23-án, mely a Századok 1887. évi folyamában 147—148. l. egészen közölve van.

14. *Árkosi Dániel* 1671. máj. 14-én ment (u. o. 272. l.). Ez 1668—1670. ajtai mester volt. Vissza menván a Collegiumba 1670. ápr. 19-én a következő évben toroczkói rectornak vitetett.

1679. jun. 11-én pappá szentelték.

1693-ban Siménfalvi pap volt.

15. *Harasztosi István* ? — 1678. ápr. 21-ig. Ez a toroczkói rector-ságból a Collegiumba visszamenván magyar Colláborátorrá lett 1678. máj. 21-én (fasc. r. sch. II. 355. l.).

16. *Szentmártoni János* 1678. ápr. 21-től — 1680. ápr. 24-ig. Árkosi mester volt 8 évig, mikor a Collegiumba visszamenván isk. főnök lett 1676. máj. 27-én. Innen ment Toroczkóra (U. o. 355. l.).

17. *Köpeczi N. György* 1680. máj. 7. — 1683. ápr.-ig. A Collegiumból ment ki 1680. máj. 7-én (fasc. r. sch. II. 374. l.).

1683. ápr. visszament a Collegiumba isk. főnökségre. Később tordai rector.

18. *Bölöni Ferencz* 1683. ápr. 24-től — 1685. ápr. 24-ig. A Collegiumból ment 1683. ápr. 24-én (u. o. 387. l.).

1687. jul. 1-én házasodott Toroczkón (fasc. r. II. 436. l.).

19. *Bölöni Kisgyörgy Dániel* 1685. ápr. 24-től — 1688. ápr. Innen papnak ment. Felszentelték 1712

20. *Köpeczi Sámuel* 1688. ápr. 23-tól — 1690. ápr. 1687. szept. 1-től Exactor volt Kolozsvártt — 1688. ápr. 23-ig (u. o. 437. l.).

Egy Köpeczi N. S.-t pappá szenteltek 1692-ben, de erről az iratik a fasc. r. sch. II. 489. l., hogy a Collegiumból papnak megy Kolozsra, apja helyébe 1691. jan. Lehet, hogy Toroczkóról jött vissza a Collegiumba.

21. *Désfalvi V(eres) Tamás* 1690. ápr. 30-tól. Mint iskola főnök ment a Collegiumból. 1690. ápr. 30-án (fasc. r. sch. II. 376. l.).

Ezt 1694. jun. 20-án pappá szentelték, még pedig a püspöki visitationalis jegyzőkönyvben 1694-ben Várfalvi papnak íratik, honnan Abrudbányára ment papnak.

22. *Huszár Pál* (n.-ajtai) 1694—1704. ? Meddig volt itt tanító, arra adatokat nem kaptam. Valószínűleg ezen hivatalában halt el, legalább a papok közt neve nem fordul elő.

23. *Kövendi (Gál) György* 1704. nov. 3. — A Collegiumból rectornak ment Toroczkóra 1704. nov. 3-án kibúcsúzván (fasc. r. schol. III. 136. l.). További sorsa ismeretlen.

24. *Solymosi János* 1710. ápr. 25. A Collegiumból mint exactor ment 1710. ápr. 25-én (fasc. r. IV. 69. l.).

25. *Gyergyai Pál* 1713. ápr. 20-tól — 1714. ápr. 1-én. Togás diák lett 1707. sept.-ben. 1711. ápr. 20-tól — 1713. ápr. 20-ig Kolozsvárt iskolai főnök és tanító. Ekkor ment Toroczkóra tanító-
nak (fasc. r. IV. 143. l.).

Csak egy évig volt ott, mert 1714. ápr. 1-én visszament Kolozsvárra, hol elvette az ez évi márt. 5-én elhalt Eperjesi István nevű gazdag és tekintélyes polgárnak s városi hadnagy vagy akkor birónak Sára nevű leányát, özv. Dersi Sámuelné. Ennek halála után Wiszowáty András lengyel unitár. pap özvegyét Rázmán Krisztinát. Mint az ekklézsia buzgó gondnoka s városi senátor meghalt 1751. jul. 5-én. Apja volt Gyergyai Péter, a ki Bözödről Kis-Solymosba Simó Kata nevű jószágos leányra házasodott; Pál 1715-ben osztozott meg a bözödi belső és külső fekvőkön Gergely és Mihály nevű testvéreivel. Nagypja Mihály 1652. jun. 26-án armálist kapott Ploestben II. Rákóczy Györgytől mintegy 90-ed magával.¹⁾

¹⁾ A kolozsvári derék Gyergyai család leszármazása Páltól így áll:

Gyergyai Pál.

1-ső neje Eperjesi Sára

Pál Komjátszegi Hedviga		László Fekete Mária		Krisztina Árkosi Ferencz	
Pál Hedviga		Barra Krsztina		Krisztina	
Zilahi M. Bodor Józsefné	Tordán	1. Susa, László, Ferencz	1. Agoston József Róza	Sztkirály Mózes	
Róza Borbára		2. Csehi Sándor Juli		Krisztina Sombori N.	
Dr. Bartok József Bartha Ist. Ág. István Csehi Ágnes Csehi Sán.		Gyöngyösi I.-né Szak. Póli		Krisztina Pataki László	
Az 1889. elhalt Dr. B István nagy atyja		Mili Béla	Sándor, Berta	Fikker Berta	
Mózes	Susika	Róza	Biri		
Teleki Póli	Gyergyai Ferencz	Nemeyei János	Bokros Lajos		
Biri		Klára	Róza	Susa	Anna
Gyergyai Samu		Sándor István	Fejér Márton	Árkosy Lajos	Ferencz József püspök.
Árpád.					

26. *Fejérvári (Borbély) György* 1714. ápr. 12-től (f. IV. 157. l.) — 1719. A Collegiumban volt Exactor poesis és Syntax. tanító.

1719-ben beköltözött Kolozsvárra s keresett ügyvéd lett.

Fejérvári Sámuel kolozsvári pap és tanár valószínűleg ennek volt fia.

27. *Almási János* 1720. ápr. 25-től (u. o. 240. l.) — 1723. ápr. Igen szép író volt, diák korában a nevezetes okmányokat s 1718—19-ben a felterjesztéseket vele írták le.

A Consistor. előtt ekkléziát követett.

Az egyházi szolgálatból 1723. ápr. kilépvén Tordára telepedett, hol senator volt. Mint derék polgár meghalt 1756.

28. *Ajtoni János* 1723. jun. 29-től (fasc. IV. 300. l.) — 1727. ápr. Toroczkói rectornak íratik a püspöki visit. jegyzőkönyvben is. (1692—1725. 164. l.). Ez is Tordára telepedett.

29. *Czukur György* 1727. máj. 4. — 1730. ? ápr. A kolozsvári Collegiumban isk. főnök volt s mint ilyen ment Toroczkóra tanítónak 1727. máj. 4-én (fasc. r. sch. IV. 388. l.).

Híres, jeles tanító volt, de gazdaságra és kereskedésre adván magát, hivatalát elhanyagolta, miért az ekklézia keményen megtámadta, Bencze Pált reá költöztette, mikor is beköltözvén Kolozsvárra, a törvényből vizsgát tett s keresett ügyvéd lett; meghalt 1756-ban.

30. *Ajtai Mihály*. A toroczkói isk. anyakönyv szerint.

31. *Bencze Pál* 1739. ápr. — 1743. jul. 1-ig. Mint isk. főnök ment ki 1739. ápr.-ban (fasc. r. schol. IV. 614. l.). A pestis miatt oct. 1-én búcsúzott ki (Exact. Matr. 82. l.).

H.-Almási Bencze András papnak volt a fia; jeles készütségű jó tanító. Tordára ment papnak 1743. jul.

32. *Kovácsi Tamás* 1743. jun. 30. — aug. A kolozsvári isk. főnöki hivatalból 1743. jun. végén rendeltetett ki, de már aug. végén akadémiára küldetett (fasc. r. sch. IV. 660. l.). Kolozsvári pap lett.

33. *Bencze József* 1743. sept. 7-től — 1756. ápr. A fennebbi Bencze Pál testvére volt s a Collegiumból 1743. sept. 7-én ment Toroczkóra (fasc. r. sch. IV. 659. l., seniori matr. 101. l., Exact. matr. 112. l.).

1756. ápr. Tordára vitetett papnak.

34. *Uzoni F. István* 1756. ápr. 29-től — 1760. ápr. 24-ig. Toroczkóra ment rectornak 1756. ápr. 29-én (fasc. V. 131. l.).

Gyergyai Pál, 2-ik neje Rázmán Krisztina
Előbb Wiszowáty Andrásné

Mihály

1. Teleki Biri
2. Teleki Susa

Ferencz Krisztina Samu
Bartha Susa Füzi János Gyergyai Biri

Árpád

A torozskói iskola matrikulája táblája így írta be nevét sajátkezűleg: „Stephanus F. Uzoni de Bölön“. Nevezetes egyh. író.

Innen papnak ment Torozskó-Sztgyörgyre 1760. ápr. 24-én.

35. *Koncz Mihály* 1760. ápr. 23. — 1766. ápr. 24-ig. A Collegiumból 1760. ápr. 23-án vitetett ki (f. V. 201. l.).

1766-ban lemondván, Tordára saját házába költözött, tordai polgárrá lett s mint ilyen a tordai kánterságot is vitte egy ideig.

36. *Almási Ádám* 1766. ápr. 24. — 1770. ápr. A Collegiumból mint isk. főnök ment Torozskóra (fasc. V. 382. l.).

Innen ment papnak Kövendre, innen Kolozsvárra.

37. *Koncz Gergely* (n.-solymosi) 1770. ápr. — 1778. ápr. Várfalvára ment papnak 1778-ban, onnan Torozskó-Sztgyörgyre. Volt köri esperes is.

38. *Vida Mihály* (s.-sztkirályi) 1778. ápr. 14. — 1780. ápr. Mint isk. főnök ment ez is ki.

Innen ment papnak Ar-Rákosra, onnan Sztmihályfalvára.

39. *Márkos György* (cs.-sztmártoni) 1780. ápr. 26-tól — 1781. Ez is isk. főnök volt Kolozsvárt.

1781. sept. 28-án külső akadémiákra küldetett, honnan hazajövén, Kolozsvárt lett theol. tanár s később pap.

40. *Szabó Sámuel* (abrudbányai) 1781. sept. 1. — 1787. A kolozsvári ekklezsiában 1777—1781. 2-ik kántor volt, mintilyent rendelte a Zsinat torozskói tanítónak (Prot. Gen. Cons. III. 55. l.). E hivatalból a II. József császár által rendelt földmérés eszközlői közé lépett; 1790. saját költségén német egyetemekre ment, és lett a sz. kereszturi gymnas. első rectora.¹⁾

41. *Ferenczi János* (alsó-járai) 1787. — 1789. jul. 1. Két évig volt tanító, a mikor helybeli papnak választatott. 1794—1815. kolozsvári- s végre ismét torozskói pap lett.

42. *Brassai Sámuel* 1789. jul. 23. — 1799. ápr. 24. A kolozsvári Collegiumban iskola-főnök és köztanító volt. Ez állomásról rendeltetett a torozskói tanítóságra 1789. jul. 23-án (f. r. sch. VI. 483. és 500. l.). Keze alatt az iskola visszanyerte régi jeles hírnevét.

Innen ment papnak Torozskó-Sztgyörgyre s onnan Szentmihályfalvára.

43. *Székely János* (tordai) 1799. ápr. 24. — 1812. ápr. 24. A kolozsvári Collegiumból mint köztanító vitetett ki.

Az E. K. Tanács 1812. febr. 23-án a szindi papságra rendelte. (Prot. Gen. Cons. VII. 43. l. 72. sz.).

44. *Sebess Pál* (k.-solymosi) 1812. ápr. 25. — 1844. ápr. 24. A Collegiumban a Syntaxis oszt. tanítója volt.

Sebess Pál az ország leghíresebb tanítói közé tartozott; a torozskói iskola az ő idejében, mintául tekintetett, a szigorú fegyelem mellett lankadatlan volt a tanításban és erkölcsi nevelésben, sok jeles ember került ki keze alól. A kik alatta tanultak, ma is hálá-

¹⁾ Életrajzát Sándor Jánostól lásd Ker. Magvető 1874. 105—117. l.

val emlegetik. Tanítványai számára írt erkölcsi szabályokat is, mely kinyomatott Kolozsvárt ily cím alatt: Praecepta morum.

Első neje: Simon Kata 1828. oct. 9-én elhalván, elvette toroczkói Vajda Susánnát, egy kitünő háziasszonyt, és anyát, a ki 1886. jul. 28-án halt el 82 éves korában. MUSA nevű igen szép leányuk viruló korában elhalván; 2 fiuk maradt Dr. Sebess Károly pesti orvos-tudor és Sebess Pál ministeri tanácsos.

1844. ápr. 24-én nyugalomba vonult saját házához, de 1850. ápr. 6-án az F. K. Tanács a tordai gymnas. mellé igazgatónak nevezte ki (21. és 27. sz. a.).

45. *Győrfi József* (k.-kadácsi) 1744. máj. 11. — 1862. ápril. 24. Buzgó, pontos lelkiismeretes tanító volt; méltó utóda Sebess Pálnak. Sinfalvára rendeltetett papnak, honnan 1876. ápr. 24-én nyugalomba lépett. Meghalt Tordán 1889. febr. 17-én 73 éves korában. Neje: Tobis Susánna, kitől maradt egyetlen fia: József hírlapíró.

46. *Egyed Ferencz* (dersi) 1862. jul. 26-tól — 1863. sept. 1. A Collegiumból ment tanítónak, innen Városfalvára papnak, innen pedig H.-Sztpálra.

47. *Szatmári Mózes* (kövendi) 1863. sept. — 1866. sept. 1. Innen Csegezbe s onnan Szindre ment papnak.

48. *Léltai Domokos* (kövendi) 1866. sept. 1. — 1870. jul. 1-ig. Papnak ment Toroczkó-Sztgyörgyre, onnan Sinfalvára.

49. *Molnár János* (f.-szováti) 1870. jul. 10. — 1873. jul. 14-ig. A szováti papnak Molnár Miklósnak fia Ádámosra ment papnak.

50. *Pálfi János* (gagy). A cholera miatt 1873. oct. 1-én ment Toroczkóra a Collegiumból, hol mint iskola-gazda példás jó rendet tartott. 1876. sept. 1-ig egyedül tanította a fiúiskolát. Ekkor az iskola községivé lévén, az eddigi leányisk. tanító Csegezi Sándor, a fiú-iskola mellé 2-od tanítónak tétetett, kit 1880. febr. 12. Vaska Béla váltott fel, a ki 1887. jul.-ban s.-szentkirályi papnak menvén, helyét Derzsi Domokos eddigi gagy tanító foglalta el.

A tanítónők voltak: Pál Róza 1876. sept. 15-től később Kántor Józsefné, Koszteczy Anna, Vaska Béláné, Tana Lujza 1887. sept. 1-től.

Ez iskola és tanítói százévek óta alig méltányolható szolgálatot tettek a hazának és nemzetnek ezen egyik legfontosabb helyen. Toroczkó lakói mindkettőt hálára kötelezték.

A hálás megemlékezésnek némi jelét akartam én is adni, a ki pályám alapját szintén ez iskolának köszönöm.

BENCZÉDI GERGELY.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

CXXIV. *)

**A belső-magyarutczai unitárius templom fundamentuma le-
tétéle alkalmával július 16-án 1792-ben püspök Lázár István
által mondott beszéd és könyörgés.**

Ama jeruzsálemi igen dicsőséges első templomot építeni akaró bölcs királynak, a Salamonnak szavai: *Mostan az én Uram Istenem nyugodalmot adott énnekem minden felől* elannyira, hogy semmi ellenségem, és senkitől semmi bántódásom nincsen. Annak okáért ime azt gondolom magamban, hogy én építsek házat az én uramnak Istenemnek nevének *1. Kiv 5: 4. 5.* Szerelmesim az Urban! A szónak ereje s jedzése szerint *Salamon békességes: Jeruzsálem pedig Békesség látását tészén.* Salamonok vagyunk tehát mi is egygyenyeggyen, ha békességesek vagyunk; e mi városunk pedig, ha vagyion benne békességnek látása s érzése, valóságos Jeruzsálem. A melyben midőn te is kolozsvári máter eklézsia a Te Uradnak Istenednek, nevének házát vagy templomát építeni szándékozol, nemde nem méltán magadéva teheted-é a bölcs Salamon mindjárt említettem szavait? Adott ugyanis mostanában tenéked a te Urad Istened békeséget, adott nyugodalmat, minderfelől annyira, hogy mostan immáron semmi ellenséged és senkitől semmi bántódásod nincsen. Békességet bizonyára és nyugodalmat adott a mi édes hazánk s ebben nekünk is unitáriusoknak az Isten, a midőn valamint a közelebbről már boldogult, úgy szintén a mostan dicsőségesen uralkodó felséges királyok s örökös fejedelmeink a maga szentséges kezeiben volt és lévő sziveket, nemes hazánk gyökeres és annak állandó békességére, ebből folyó boldogságára egyenesen szolgáló törvényeinek előbbeni erején helyben állítására kegyelmesen hajtotta s ennél fogva amaz ártalmas, és édes hazánkat is eleitől fogva igen sokat puszt-

*) 1716-ban elvétetvén Kolozsvárt az unitáriusoktól a piaczi nagy templom, melyet 150 évig birtak s 1667-ben egy égés után újra építettek, a minden javaiktól megfosztott és üldözött unitáriusok egy darabig magán házaknál és az úgynevezett Salamon templomában, egy teremben tartották istentiszteletüket, míg végre a száz év vége felé új templomot emelhetnek rendes istentisztelethelyül a belmagyar utczában E templom alapköve 1792-ben, tehát éppen most száz éve, tétetett le. E nagyjelentőségű mozzanatnak okmánya e két adat, melyeket itt közlünk. A templom 1796-ra készülvén el, fennállása és megnyitása nagyszerű tényét a mai nemzedék négy év múlva ünnepelheti. Szerk.